

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-258-9-2>

Брайко Юлія Іванівна

кандидат філологічних наук, доцент,

провідний науковий співробітник

Національного наукового центру «Інститут судових експертиз

ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»,

м. Харків, Україна

МУЛЬТИМОДАЛЬНИЙ ТЕКСТ ЯК ОБ'ЄКТ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЗА ФАКТАМИ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Нові норми кримінального права щодо колабораційної діяльності, передбачені статтею 111–1 Кримінального кодексу України, стосуються наявності в публічній інформації, поширеній засобами ЗМІ та інтернет-ресурсами, заперечення встановлення й утвердження тимчасової окупації частини території України, публічних закликів громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора тощо [1]. У час воєнного стану актуальність застосування ст. 111–1 КК України постійно зростає, збільшується кількість запитів щодо проведення судово-лінгвістичних експертиз із питань застосування мови в публічній сфері, тому постає нагальна потреба розроблення методики судової комплексної психолого-лінгвістичної та мистецтвознавчої експертизи.

Невід'ємною рисою людського спілкування є мультимодальність, яку слідом за зарубіжними вченими розуміємо широко – як «поєднання різних семіотичних ресурсів, або способів, у текстах та комунікативних подіях, такі як нерухомі й рухомі зображення, усне мовлення, писемне мовлення, макет, жести та/або проксеміка» [2]. Вирізняємо, відповідно, такі основні різновиди мультимодальних текстів:

1. Природні, тобто ті, які потребують інтерпретації вербальних символів і знаків інших систем, що традиційно супроводжують мовлення. Природні мультимодальні тексти можуть бути:

– одноканальними – слуховими (усні вербальні засоби + просодика (темп, тон, гучність, інтонація, логічні наголоси й ін.) та/або екстралінгвістика (як-от сміх, плач, покашлювання)) і зоровими (мова + графічні символи (почерк, символіка скорочень, зображення друкованих літер)) (тут і далі спираємося на класифікацію невербальних засобів спілкування Ф. Бацевича [3, с. 60]);

– двоканальними – слухо-зоровими, які можуть виявлятися в різних комбінаціях: усні вербальні засоби + просодика + кінесика (жести, міміка й ін.); усні вербальні засоби + просодика + екстралінгвістика + кінесика; усні вербальні засоби + просодика + таксика (поплескування по плечах, погладжування тощо); усні вербальні засоби + просодика + екстралінгвістика + кінесика + таксика та ін.

2. Штучні, тобто ті, які синтезують семіотично гетерогенні ресурси зі спеціальною метою (передовсім із метою впливу). Основними з них є:

– одноканальні: зоровий (писемні вербальні засоби + нерухоме зображення (малюнок, фото, картина, шрифт, схема, емограма тощо); писемні вербальні засоби + рухоме зображення (відео, анімована картинка); слуховий (усні вербальні засоби + музика / звукові ефекти);

– двоканальні: зорово-слухові (писемні вербальні засоби + зображення (рухоме або нерухоме) + музика / звукові ефекти));

Штучними мультимодальними текстами є плакати, афіші, обкладинки журналів, рекламні повідомлення, листівки з ілюстраціями, комікси, а також серіали, кінофільми, музичні кліпи тощо.

Сучасні науково-технічні досягнення вможливили появу специфічних три- і чотириканальних мультимодальних текстів, зреалізованих у кіноформатах: 5D – зорово-слухо-тактильний; 7D – зорово-слухо-тактильно-ольфакторний текст.

Мультимодальність стала й однією з провідних ознак інтернет-дискурсу, адже тут активно розвиваються новітні комунікативні жанри – меми, демотиватори, фотожаби, комікси, гіфки тощо, а їхні

піджанрові системи стають усе більш розгалуженими. Крім того, мережеві тексти й тексти SMS-спілкування зазвичай синтезують мовні графічні символи й позамовні (емограми).

З огляду на помітне збільшення можливостей кодування тексту, який публічно поширюють із метою мультимодального впливу на свідомість аудиторії, перед судовим експертом-лінгвістом постає непросте завдання, оскільки встановлення смислового, експресивного навантаження мовленнєвого зразка в такому разі часто потребує зважання на візуальний та/або акустичний контекст, а отже, виходить за рамки компетенції відповідного фахівця.

Об'єкт дослідження лінгвістичної експертизи обмежений продуктом мовленнєвої діяльності людини, відображеному в писемній або в усній формі [4], тож експерти-лінгвісти встановлюють такі його особливості, як «форма висловлювання, що містить відомості (твердження, припущення, думка, оціночне судження); характер відомостей, що містить висловлювання; співвіднесеність цих відомостей з певною фізичною / юридичною особою» [5, с. 123]. Т. Будко слушно зазначає, що «вирішення питань, поставлених перед експертом (лінгвістом. – Ю. Б.), потребує комплексного підходу. Наприклад, коли йдеться про встановлення наявності закликів до захоплення державної влади, слід використовувати в комплексі загальнонаукові методи, методи логіки, структурний метод на рівні граматичного аналізу висловлювань, контекстологічний, функціональні методи, інтент-аналіз, а також елементи зіставного методу, порівнюючи словникові значення та юридичні тлумачення одних і тих самих термінів, зіставляючи спільні та специфічні риси, зокрема лексики та синтаксису російської й української мов у процесі інтерпретації українською мовою змісту російськомовного тексту» [6, с. 313]. Додамо, що в разі роботи з мультимодальним текстом до здійснення судової експертизи має бути залучений не лише лінгвіст, але й психолог та/або мистецтвознавець, адже повноцінний аналіз такого тексту неможливий без позалінгвальних спеціальних знань: «<...> усне мовлення не можна тлумачити без урахування невербального складника, <...> багато форм сучасного писемного мовлення також важко зрозуміти, якщо не

враховувати зображення, розміщення тексту, типографічні особливості і колір» [7, р. 668].

Подеколи експерт-лінгвіст узагалі не може вирішити поставлені завдання в рамках своєї компетенції, оскільки суто мовознавчі методи не допомагають розв'язати відповідну проблему. Коротко проаналізуємо, наприклад, його здатність дати відповіді на питання щодо сенсу наведеного нижче плаката, поширеного в мережі «Фейсбук».

Чи містяться в наданому на дослідження матеріалі заклики до вчинення будь-яких дій? Якщо так, то до вчинення яких саме дій, який характер та форму мають такі заклики? Чи містяться в наданому на дослідження матеріалі фактичні твердження? Якщо так, то яку саме інформацію вони передають?

Експерт-лінгвіст може зробити висновок, що в мовленнєвому повідомленні плаката міститься заклик до захисту своєї батьківщини, виражений окличним неповним еліптичним реченням: «**ВСЕ НА ЗАЩИТУ РОДИНЫ!**» Згідно з особливостями речень такого типу присудок можна визначити лише орієнтовно («станьте», «виходите», «идем»). У реченні відсутні граматичні показники наказового способу дії, конкретно не зазначений адресат висловлювання, тому заклик є непрямим. Установлення референта лек-

семи «родина» («страна, в которой человек родился и гражданином которой является») суто лінгвістичними методами неможливе. Формально вектором для ідентифікації цього референта могло б стати наявне на плакаті твердження «ДОНБАСС НАША ЗЕМЛЯ», однак експерт-лінгвіст, який має спиратися лише на мовний матеріал, не зможе визначити, хто саме є суб'єктом посесивних відношень, задекларованих присвійним займенником «наша» («принадлежащая нам»). Спонукальний компонент, фактуальну інформацію й загальом сенс аналізованих висловлювань потрібно шукати в широкому й цілісному (візуально-вербальному) контексті, яким є плакат. Отже, визначальну роль в дослідницькій оцінці наданого мультимедійного тексту відіграватимуть експерт-мистецтвознавець та експерт-психолог.

Висновуючи, зауважимо, що мультимедійні тексти мають різну структуру, тому комплексування спеціальних знань лінгвіста, психолога та мистецтвознавця при проведенні судової експертизи має відбуватися з урахуванням експертних завдань та принципу доцільності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від від 05.04.2001 р. № 2341-III (редакція станом на 23.04.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 13.06.2022 р.).
2. Adami E. Multimodality. 2015. URL: <https://cutt.ly/FJ2JbYO> (дата звернення: 14.06.2022 р.).
3. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 342 с.
4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0001-13#n14> (дата звернення: 14.06.2022 р.).
5. Свиридова Л.В. Лінгвістична експертиза мовлення на сучасному етапі її розвитку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2 С. 120–125. URL: <https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2019/07/2-18-ua/26.pdf> (дата звернення: 12.06.2022 р.).

6. Будко Т.В. Судово-лінгвістична та несудова (наукова) лінгвістична експертизи (теоретико-правові аспекти). *Криміналістика і судова експертиза*. 2016. Вип. 61. С. 306–320. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2016_61_38 (дата звернення: 12.06.2022 р.).
7. Van Leeuwen T. Multimodality. *The Routledge handbook of applied linguistics* / ed. J. Simpson. New York : Routledge, 2011. P. 668–682.

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-258-9-3>

Будко Тетяна

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
Головний науковий співробітник
(наукової установи) ІСТЕ СБ України

**КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ВИПРАВДУВАННЯ,
ВИЗНАННЯ ПРАВОМІРНОЮ, ЗАПЕРЕЧЕННЯ
ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ
ПРОТИ УКРАЇНИ, ГЛОРИФІКАЦІЯ ЇЇ УЧАСНИКІВ
(ЕКСПЕРТНО-ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ)**

Набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 03.03.2022 № 2110–ІХ, у зв'язку із чим КК України, серед іншого, доповнено статтями 436–2 та 111–1. Звичайно, з'явилися і перші науково-практичні коментарі до цих статей, де майже одностайно йдеться про необхідність, навіть обов'язковість проведення судово-лінгвістичних (семантико-текстуальних) експертиз по певних моментах для подальшого визначення юристами у частині, насамперед, предмету злочину. В результаті експертні установи України завалені матеріалами за вже відкритими кримінальними провадженнями та з метою їх відкриття за ознаками вчинення відповідних злочинів. Більш того, автори коментарів рекомендують